

Makale Gönderilme Tarihi: 18.02.2019 – Makale Kabul Tarihi: 03.05.2019

ORDU VE YEŞİL ORDU DERGİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

*Gamze KIRIŞ**

Özet

Bu makalede, Ordu halkevinin süreli yayını olan Ordu ve Yeşil Ordu dergileri, dil-kültür ve edebiyat açısından incelenmektedir. Bu dergiler, Cumhuriyetin ilk yıllarında dil, kültür ve edebiyat açısından önemli veriler sunar. İlk sayısı 19 Şubat 1944'te çıkan Ordu dergisinin sekizinci ve son sayısı 24 Şubat 1946'da çıkar. Yeşil Ordu ise 30 Ağustos 1947'den Mayıs 1950'ye kadar 13 sayı çıkar. Bu dergiler Cumhuriyet'in kazanımlarını Ordu ve civar halkına sunarken bölgedeki kültür birikimlerini de ülke geneliyle paylaşmayı amaçlar. Dergilerde bölgeye ait folklor ve coğrafya özellikleri hakkında birçok yazı ve şiir vardır. Ancak biz daha çok, Ordulu şairler/yazarlar, kültürel değerler ve folklorik derlemelerle şehre ait tarih ve coğrafi unsurlar üzerinde duracağız. Dergilerde halk şairlerinin çeşitli olaylar (düğün, asker uğurlama, hasat, mutluluk, üzüntü, vb.) çevresinde yaptığı türküler önemli bir boyut oluşturur. Dille ilgili çalışmaların önemli bir kısmını da Ordu ağzına yönelik yapılan fonetik incelemeler oluşturmaktadır. Ayrıca dergide yer alan çeşitli yazılarda bölgenin tarihi-kültürel mirasına ve ekonomisine yönelik önemli kayıtlara da yer verilmiştir. Bu makalede Ordu halkevinin yayını olan Ordu ve Yeşil Ordu dergilerindeki şehrin kültürel değerleri, folkloru ve coğrafyası hakkında bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Yeşil Ordu dergisi, dil, kültür, folklor.

AN INVESTIGATION ON THE ORDU AND THE YEŞİL ORDU MAGAZINES

Abstract

In this article, Ordu and Yeşil Ordu periodicals of Ordu Halkev are examined in terms of language, culture and literature. These journals provide important data in terms of language, culture and literature in the early years of the Republic. The first issue of Ordu magazine on February 19, 1944, the last and the last number of February 24, 1946. The Green Army scored 13 points from August 30, 1947 to May 1950. While these journals present the achievements of the Republic to the people of Ordu and the surrounding area, it aims to share the cultural accumulations in the region with the whole country. There are many articles and poems about the folklore and geography characteristics of the region in journals. However, we will focus more on the historical and geographical elements of the city with the military poets / writers, cultural values and folkloric compilations. Folk poets of the various events in the magazines (weddings, soldiers, farewell, harvest, happiness, sadness, etc.) burned around a significant dimension of folk songs. A significant part of the studies on language are phonetic investigations made for the mouth of Ordu. In addition, various articles in the journal included important records for the region's historical-cultural heritage and economy. In this article, it is aimed to make an evaluation about the cultural values, folklore and geography of the city in Ordu and Yeşil Ordu magazines, which are the publications of Ordu Halkev.

Keywords: Ordu and Yeşil Ordu magazine, language, culture, folklore.

* Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Öğrencisi. gamzekiris@outlook.com

Giriş

Halkevleri, Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk’ün “Halkçılık” ilkesini pratiğe geçirmek için çalışmalar yapan, halk için kurulan önemli örgütlenmelerdir. Halkevleri, halka eğitim veren, Osmanlı döneminde geri kalmış ve nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsalda olan geniş halk kitlelerini her konuda aydınlatmaya çalışan halk okulları gibidir. Genç Türkiye Cumhuriyeti devleti, yönünü Batı’ya döndürdüğünden halkını da Avrupaî özelliklere uygun olarak çağdaşlaştırmak istemiştir. Ziraat, iktisat ve kültürel olarak üretim ekonomisini benimseyen yeni insan tipini geliştirmek isteyen devlet, bunu kurumsal ideoloji haline getirmiştir. Böylece yeni ideolojinin halka benimsetilmesi zorunlu hale gelmiştir. “Ordu ve Yeşil Ordu da ülkedeki diğer Halkevleri yayın organları gibi o dönemde devlet partisi konumundaki Cumhuriyet Halk Partisi’nin ideolojisi doğrultusunda yayın yapmıştır” (Türk-Yılmaz 2018: 293). Bu süreçte devlet, ideolojik aygıt olarak halkevlerini kullanmıştır.

“Halkevlerinin kuruluşuyla birlikte şehirlerde büyük bir örgütlenme ve eğitim çalışmalarına başlanır. Her yöre kendine ait tarım faaliyetlerine göre gereksinimler doğrultusunda halkını eğitmek için çalışmalar yapar. Ülke genelinde önemli kişilerle ilgili özel günlerde anma törenleri gerçekleştirilir, halka geçmiş ve önemli değerleri hatırlatılır. Yine çeşitli konularda verilen konferanslarda halkı bilgilendirme yoluna gidilir. Tiyatro, resim sergisi, konser, kitap okuma gibi sanatsal etkinlikler düzenlenir. Ayrıca her halkevinde bulunan kütüphanelerde ise önemli bir tarih, kültür ve medeniyet birikimi sağlanmıştır. Halk sürekli okumaya ve öğrenmeye teşvik edilmiştir.” (Özkaya 2018: 28).

Halkevleri; halkın bilim, kültür, müzik, spor, sanat, edebiyat gibi daha birçok alanda bilgi sahibi olabilmesine olanak sağlar. Bu yüzden özellikle de bu kurumların süreli yayın organlarıyla birlikte halkın hem kendi coğrafyası hakkında bilgi edinmesine hem de dünyaya yönelik görüşlerine, bilgilerine, eğitimlerine katkılar sağlar.

“Halkevlerinin kurulduğu zamanda henüz on yılını dahi tamamlamamış olan yeni yönetim biçimi Cumhuriyet’in esaslarını ve Atatürk ilkelerini, yurdun şehirlerinden köylerine bütün vatandaşlarına anlatmak, onları kültürel, bilimsel ve siyasi alanlarda geliştirmek ve bilgilendirmek için bu yazılar önemli bir aracı olmuştur. Bunlar içerisinde bu rolü en fazla yüklenenlerse geniş konu yelpazesi ve güncelliğiyle daha canlı ve etkili propaganda aracı olan süreli yayınlar, yani halkevi dergileridir. Kurulan her halkevi farklı - ayda bir, on beş günde bir, üç ayda bir gibi - zaman aralıklarında, içeriğini daha çok yöreye ait unsurların oluşturduğu dergiler yayımlamıştır.” (Özkaya 2018: 39).

Halkevleri, Türkiye’de ilk 19 Şubat 1932’de açılır. Fakat 19 yıl faaliyetine devam ettikten sonra 1951’de kapatılır. “Sonuç olarak 19 yıl boyunca Türk halkının eğitim ve kültür faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olan halkevleri iktidar ve muhalefet kapışmasının kurbanı olur” (Özkaya 2018: 36). Halkevleri, 1963’te ikinci kez açılır, 1980’de tekrar kapatıldıktan sonra üçüncü ve son kez tekrar açılır. Fakat Hilal Özkaya ikinci ve üçüncü kez açılan bu halkevlerinin ilk açılan halkevlerinin işlevini görmediğini söyler. (Özkaya 2018: 39)

Ordu halkevi hakkında da çok fazla bilgi edinilememiştir. Çünkü ilk dönem halkevleri gibi Ordu halkevi de 1952’de kapatıldıktan sonra Ordu halkevi de kapatılır. “Mevcut Halkevi binası içerisindeki her türlü malzemenin taşınıp zaman içerisinde yok olmasından dolayı,

Halkevi yürüttüğü faaliyetler hakkında çok detaylı bilgilere sahip değiliz. Buna rağmen Ordu Halkevi'nin yayın organı dergiler aracılığıyla bir faaliyet analizi yapılabilmektedir” (Türk - Yılmaz 2018: 15).

Ordu Halkevi'nin süreli yayın organları ise *Ordu ve Yeşilordu* dergileridir. *Ordu* dergisinin ilk sayısı 1944'te, son sayısı ise 1946'da çıkar. *Ordu* dergisi 8 sayı çıkmış daha sonra 1947'de *Yeşilordu* dergisi faaliyete girmiştir. *Yeşilordu* dergisi ise 1950'ye kadar faaliyetlerine devam etmiş ve toplamda 13 sayı çıkarmıştır. Dergilere bakıldığında dil, edebiyat, kültür, güzel sanatlar, folklor, coğrafya, ekonomi gibi birçok hususta yazılar yer almaktadır.

“Türkiye’de Halkevlerinin açılmaya başladığı tarih olan 1932’de Ordu’da halkevi açılmasına rağmen dergi yayını faaliyetlerinin yaklaşık 12 yıl sonra başlaması arada geçen zamanda gerçekleştirilen faaliyetlerin takip edilmesini zorlaştırmaktadır. Yine de yerel basın aracılığıyla ve Halkevleri Genel Merkezi’nin arşiv kayıtlarına yansıyan bazı kayıtlarda Ordu Halkevi’nin 1932-1943 dönemine ait faaliyetlere rastlamak mümkündür” (Türk-Yılmaz 2018: 15).

Burada dikkati çeken hususlardan birisi de normalde Türkiye’de halkevi faaliyetlerinin 1932’de başlamasına rağmen Ordu halkevinin dergisi olan *Ordu*, 1944’te çıkar. Bu durumu Hatem Türk ve Onur Yılmaz şu şekilde anlatır:

“Merkez halkevinin Ülkü dergisini çıkarıp bunu yurdun en uzak yerlerine dek ulaştırması, diğer halkevlerinin de teşvik etmiş ve kısa zamanda ülkedeki diğer Halkevleri yayın sahibi olmaya çalışmıştır. Ordu Halkevi ise diğerlerine göre bu konuda daha zayıf kalmış, süreli yayın faaliyetlerini geciktirmiştir. Bunun değişik nedenleri olmakla birlikte birincisinin Halkevi ve yönetiminin pasifliğiyle ilişkilendirilmesi doğru olur” (Türk-Yılmaz 2018: 294).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında *Ordu* dergisinin kurumsal kimliğinin oluşumundan yaklaşık 12 yıl sonra yayın hayatına başlasa da halkevinin geçen sürede işlevsiz bir yapıda olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla *Ordu Halkevinin* kuruluş ve yapılanma sürecinde bir dönem kendine ait yayınsal faaliyetlerde bulunmasa da “halkevlerinin ideolojisi” doğrultusunda çalışmalar yaptığı söylenebilir. Ayrıca Salih Okumuş *Ordu*’daki bu matbuat hareketleri, kültür ve sanat faaliyetleri geçmişinin de oldukça eskiye dayandığını söylemiştir.

*“Orduda yayımlanan ilk gazete, Ordulu şair Tifli tarafından el yazması tekniklerle çıkarılan “Şuun’u Dahiliye” (iç haberler) gazetesidir. 1875 yılında şehirde baş gösteren sıtma hastalığı nedeniyle kaza erkânı, şehrin ileri gelenleri ve zenginler Çambaşı Yaylası’na çıkarlardı. Hatta orada bir kaymakamlık binasının yapıldığı rivayet edilir. Şair Tifli de burada adı geçen gazeteyi çıkarır. (<http://www.ordukulturturizm.gov.tr>, 2016/1:1) Ordu’da ilk matbaa 1910 yılında Ağyazar isimli birisi tarafından kurulur. İlk esaslı matbaa ise, 1919’da kurulmuştur. (<http://www.ordukulturturizm.gov.tr>, 2016/1:1) Ordu’da Cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanan gazeteler ise şunlardır: Güneş (1919-1922), Bucak (1920-1921), Azim (1922), Muvaffakiyet-i Milliye (1923) ve Beyan-ı Hakikat (1923). (<http://www.ordukulturturizm.gov.tr>, 2016/1:1) 1927 yılında yayın hayatına başlayan *Güzelordu Gazetesi*, 1929 yılından itibaren gazeteci Bilal Köyden’in kendi imal ettiği tahta makine ile ilk defa köyde yayımlanan bir gazete olarak tarihe geçmiştir. (<http://www.ordukulturturizm.gov.tr>, 2016/1:1)”* (Okumuş 2017: 14).

Ordulu Şair ve Sanatçılar

Dergide folklorik yazılara bakıldığında Murad Sükûtî Karaca'nın *Yeşil Ordu* dergisinin birinci sayısında "Ordulu Kemeñeci Yunus" adlı yazısı, Ordulu halk şairi Kemeñeci Yunus'un hayatı hakkında bazı bilgiler verir. Buradan Ordulu halk şairlerinin yaktıkları türkülerden saf duygular başta olmak üzere birçok konuya tanıklık edilir. Ordu kültüründe düğünlerde, asker uğurlamada, şenliklerde hatta fındık toplama zamanlarında bile deyiş getirme, türkü yakma, mani söyleme, kemeñce sesleri eşliğinde horon oynama, halay çekme gibi birçok faaliyetleri sürdürdüklerine şahit olunur. Bu halk şairlerinin yaktıkları türkülerin ardında da bazı acılı hikâyelerin olduğu söylenebilir. Ordu'nun Perşembe ilçesinden olan Kemeñeci Yunus'un da yaktığı türkülerin arkasında böyle acılı bir hikâye vardır. Ayşe Gelin adında birisiyle evlenir. Evlendikten sonra askere gidecek olan Yunus, eşini güvendiği samimi bir arkadaşına emanet eder. Fakat Yunus askerdeyken Ayşe Gelin ile onu emanet ettiği arkadaşı arasında Yunus'a ihanet edilen bir münasebet doğar. Bunu öğrenen Yunus ise artık türkülerini bu acıyla yakar.

"Entarisi göyüdü

Nerden aldın öğüdü

Ben sana yalvardıkça

Senin gönlün böyüdü

Ayağında iskarpin

Kapkara zeytin gibi

Bıraktın gittin beni

Kimseziş yetim gibi" (Karaca Ağustos 1947: 10).

Yeşilordu dergisinin 3. sayısında tıpkı Kemeñeci Yunus'un türküsünün arkasındaki acılı olay gibi "Yavadılı Hakkı'nın Karısı ile Dondurmacı Yusuf'a Ait İki Ağıt" adlı makale de acı hikâyelerin üzerine yazılmıştır. Ordu kültüründe halkta derin izler bırakan pek çok içli hikâyenin ardından gelen ağıtların olduğu görülür. Bu ağıtlardan birisi Ordu'nun Mesudiye ilçesi Yavadı köyünde Hakkı isimli bir gencin, karısını namus meselesi üzerine dört kurşunla öldürmesi bir halk şairi tarafından öldürülen kadının ağzından anlatılır. Diğeri ise Ordu'nun Fidangör mevkiinde dondurmacılık yapan daha yeni nişanlanmış gencin elektriğe tutulup ölmesi üzerine yazılır. Tüm bu ağıt konulu türküler bir kültüre ait derin izler taşımasından dolayı çok önemlidir. Murad Sükûtî Karaca bunu, "*Ordu'nun öz benliğine mahsus türküleri, tekerlemeleri, ağıtları, bilmeceleri, masalları ve manileri vardır. Onun da saf halkının temiz inanışları, özel oyunları, içli musikisi, mahallî adetleri, tetkike değer görenekleri mevcuttur*" (Karaca Ocak 1948: 11) şeklinde dile getirir.

Dergide yer alan diğeri bir şair de Aybastılı İzzet Haznedar'dır. Bu şair, hem aruz hem de hece vezniyle şiirler yazmıştır. *Ordu* dergisinin ikinci sayısında Sıtkı Can'ın anlattığına göre şiirleri ifade, zevk, mazmun bakımından dünkülerle yan yana, baş başa yürüyebilecek bir uygunluk taşır. Şairin oğlu Şehsuvar'ın hafızasında kalan birkaç şiirine de dergide yer verilmiştir.

Ordu dergisinin dördüncü sayısında yer verdiği bir başka şair Ünyeli Ziya Behlül'dür. Sıtkı Can'ın dergide yazdıklarına göre şair, daha yirmi beş yaşında iken vefat etmiştir. “Yirmi beş yaşında toprak olan bir değer... *Servet-i Fünûn* gibi ağırbaşlı bir dergide çocuk denecek bir yaşta yer alan Ziya, hakikaten bir ışık, bir mihrak, gerçek bir şairdi. Ne yazık! Bugün onu tanıyanların sayısı o kadar az ki...” (Can Mayıs 1944: 10). Ayrıca araştırmacı, Ünyeli Ziya Behlül'ün şiirlerinin kullandığı mazmunlardan hareketle şekil bakımından kusursuz olduğunu belirtir; şiirlerinde görülen isyankâr ve bedbaht tavrının da Tefvik Fikret'i hatırlattığını, Cenab'a benzeyen taraflarının da olduğunu söyler. “*Fikret'e ithaf ettiği 'Sabah Duası' adlı yazısıyla bu sanatçı şaire karşı sevgi ve bağlılığını açıklamıştır*” (Can Mayıs 1944: 10).

Murad Sükûti Karaca'nın *Ordu* dergisinin sekizinci sayısında yer verdiği başka bir şair Ünyeli Server'dir. Yine Ordulu bir şair olan Tıflı'nın seçilmiş yazılar defteri incelenirken tespit edilmiştir. Fakat hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. *Yeşilordu* dergisinin ikinci sayısında bahsettiği Tıflı'nın seçilmiş yazılar defterinde bir gazelini gördüğü başka bir şair de Ordulu Rahmî'dir. Fakat bu şair hakkında da detaylı bilgiye ulaşılamadığını söylemiştir. Sıtkı Can'ın *Yeşilordu* dergisinin yedinci sayısında yer verdiği diğer şair Ünyeli Server Ünyevî'dir. *Yeşilordu* dergisinin beşinci sayısında yer verdiği bir başka halk şairi Vonalı Yusuf Kenan'dır. M. Sükûti Karaca'nın anlattığına göre otuz senedir gönlünün saf duygularını bağlamasının tellerinde dile getirir. Mazhar Haznedar ve Tıflı da yine Ordulu şairler arasındadır. Özellikle Tıflı Ordulu halk arasında iyi tanınan şairlerdendir. Murad Sükûti Karaca Tıflı'yı *Yeşilordu* dergisinin sekizinci ve dokuzuncu sayısında “Şair Arkadaşlarının Dilinde Ordulu Tıflı” adlı yazısında anlatır. Buna göre Tıflı, muhitinde nüktedan, hazırcevap birisidir. Tekerlemeleri, fıkraları Orduluların hafızasında yaşatılan hatıralardandır. *Yeşilordu* dergisinin dokuzuncu sayısında bu fıkralardan örnekler verilmiştir. Bunlardan birisi Tıflı'nın hazırcevap ve nüktedan kişiliğini göstermesi açısından da bir örnektir:

“Zamanın kaymakamı bir gün sohbet etmek üzere Tıflı'nın fetvahanesine gelmiş. Kaymakam konuşma arasında 'Müftü efendi insanı can götürür, ne olur ne olmaz sen ölürsen yerine kimi müftü yapalım?' demiş. Tıflı'nın fetvahanesinin yanındaki camiinin aldığı vermez tynetinde bir imamı varmış. Bu imam efendi çarşıdan satın aldığı yoğurtların bakraçlarını, meyvelerin sepetlerini sahiplerine iade etmezmiş. Tıflı kaymakamın sualine cevaben bizim camiinin imamını yapınız, demiş. Kaymakam hiç o imam efendi müftü olacak adam mıdır diye sorunca Tıflı derhal 'Fena mı bana rahmet okutur. Çünkü bir iyisini müftü yaparsanız belki benim kusurlarım olur da lânet okur.' diye sözü kapatmış (Karaca Ağustos 1949: 6).

Tıflı'nın sadece Ordulular tarafından değil, Trabzon'da çağdaşı olan şairler arasında da tanındığı söylenmiştir (Karaca Haziran 1949: 6). Trabzon'un ünlü şairlerinden Emin Hilmi, Şakir Şevket, Enver Naci, Zekeriya, Fethi, Salim ve Amasyalı Hilmi ile beraber müşterek gazeller söylemeleri ve bazı yazılarında Tıflı'ya olan sevgilerini ifade etmeleri bunun en büyük kanıtları arasında gösterilebilir. Dergide verilen örneklerden Trabzonlu şairlerden olan Şakir Şevket Efendi'nin Tıflı hakkında yazdığı methiye dikkat çekicidir:

“Şair bu methiyesinde Tıflı'ya karşı sevgisini, ondan ayrı kalmakla duyduğu hasreti, o çağda eş'arına ancak Tıflı'nın şerik olabileceğini çok samimi bir dille anlatmaktadır.

Ruz-u şep olsa nolâ vird-i zebânım ıflı âh

Her nevâyi âteşinim her figânın ıflı âh

*Hasret-i cangâh ile bu mısra-ı yâd eylerim
Ey enis-i kalp vey me'nus-ı cânım Tıflı âh*

*Rişte-i hasretle pâ-bend-i sefâlet eyleyip
Serteser kestin harâp ettin tüvânım Tıflı âh
Ola ki bir gün mülâkat-ı müyesser ede Hak
Diyerek Şevket benim ruh-ı revanım Tıflı âh” (Karaca Haziran 1949: 6).*

M. Sükûtî Karaca *Yeşilordu* dergisinin 9. sayısında da Tıflı ile ilgili devam ettiği araştırmasında Tokatlı Nuri adlı bir şairin de Tıflı'ya methiye yazdığını söylemiştir. Bu methiye Tıflı'nın seçilmiş yazılar defterindedir. Fakat bu methiyenin Ordulu Tıflı'ya mı yoksa kendi çırakları arasında bulunan Tıflı'ya mı olduğu hakkında bir şüphe olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Ordulu Tıflı için söylendiği ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu ve Tıflı'nın koşmalarının bazılarında Nuri'nin tesiri olduğunu söyler (Karaca Ağustos 1949: 7). Yine Ordulu şairler arasında Şair Fitnat ve Bilal Köyden de vardır (Çakan 2005: 283).

“Fitnat Hanım, Hazinedarzâde sülalesine mensuptur. Babası Ahmet Paşa'nın görevi nedeniyle Trabzon'da doğar. İlk tahsilini burada tamamladıktan sonra çocuk yaşta İstanbul'a gönderilir. On sekiz yaşında iken Ahmet Bey'le evlendirilir. Evliliği kısa sürer. Ardından Bahriye nezareti mektupçusu Mehmet Ali Bey'le ikinci 18 evliliğini yapar. Annesinin destekleriyle tahsiline devam eder. Rüştüye öğretmenlerinden Fındık Hafız Efendi'den Kur'an-ı Kerim, Hoca Latif Efendi'den Arapça ve Farsça'ya dair ilk bilgileri alır. Eki Mısır mollası Hoca Şakir Efendi ile Erzurumlu Osman Efendi'nin derslerini de takip eder. Ayrıca dönemin önemli hüsn-i hat üstatlarından Ali Şükrü Efendi'den de hat dersleri alır. Hatta kendi eliyle bir Kur'an-ı Kerim yazıp Süleyman Nazif Bey'e hediye ettiği söylenir. 1327/1909'da 78 yaşında iken vefat eden Fitnat Hanım, İstanbul'da Edirnekapı dışındaki mezarlığa defnedilmiştir. Ona ilk şiir zevkini tattıran Ethem Pertev Paşa'dır. Şiirlerini ve yeteneğini keşfedip onu edebiyat dünyasına tanıtan ise, Süleyman Nazif'tir. Bir Dîvân'ı olduğu belirtilmesine rağmen, Divan henüz bulunamamıştır” (Okumuş 2017: 17-18).

Ordu, başka memleketlerin halk şairleri tarafından da ziyaret edilen bir şehir olmuştur. *Yeşilordu* dergisinin 9. sayısında yer alan “Ünlü Halk Şairleri Ordu'da” adlı yazıda da bahsedildiği üzere özellikle Ordu kahvehanelerinde, Çambaşı'nın yayla mevsimlerinde bu halk şairlerinin de sazları inlemiştir. Bu şairlerden bazıları şunlardır: Erzurumlu Emrah, Tokatlı Nuri, İspartalı Seyrani, Çeşmî, Trabzonlu Kararî... (Ç. K Ağustos 1949: 9). Bu şairlerden bazıları etkilendikleri Ordu'yu kaleme dahi almışlardır. Örnek olarak Seyranî'nin şu dizeleri verilebilir:

*“Samsun, Ünye, Fatsa vezir sancağı
Mevc vurur deryası her seher çağı
Ordu semti gemiciler yatağı
Gayet âlâ gördüm, Vona limanı” (Ç. K Ağustos 1949: 9).*

Ordu'da Kültür

Ordu dergisinin 5. sayısında yazılan “Bir Kına Gecesinde Dinlediklerim” adlı yazıda Ordu'nun düğün kültürüne ait izler bulunur. Birçok düğünde olduğu gibi horonlar oynanır, gelinlere kına gecesi yapılır. Bu kına gecelerinde türküler yakılır. Anneler, gelin giden kızlarının ardından gözyaşlarını tutamaz. Gelin kızın babası yoksa öksüz sayılır ardından söylenen deyişler yürek dağlar.

“Armut daldan düşer mi?

Günden yanı pişer mi?

Öksüz kızın eline

Kına yakmak düşer mi?

Al hıyar, yeşil hıyar,

Gümüş çakı ile soyar,

Yavaş çalın sekmenciler,

Kabirde babam duyur...” (Suna II. Teşrin-i Evvel 1944: 6).

Ordu'nun düğünlerinde gelinin arkasından anne babanın ağlaması, türküler yakması gibi birçok kültür unsuru olduğunu görülür. Murat Sükûti Karaca'nın “Ordu Köylerinde Söylenen Düğün Türkülerinden Birkaçı” adlı yazısına bakıldığında düğünde anne ve babanın ağlaması gerektiği anlaşılır. Düğün gibi mutlu bir günde bu mutluluğun ağlama şeklinde de gösterilmesi adeta zorunlu gibidir.

“Geline de gerek bir ana ağlasın

Geline de gerek bir babı ağlasın” (Karaca Haziran 1949: 9).

Türk kültüründe eğlence ortamları yapısal ve işlevsel açıdan benzer özellikler gösterir. Düğünlerde ortaya çıkan duygusal terennümler bu bağlamda birbirine benzemektedir. Her yörede kız verirken anneler aynı hisleri taşır. Mutlu bir günde bile özellikle kızını büyütüp gelin veren annenin babadan daha fazla üzülmesi, türküler yakması doğal karşılanır. Annesi ya da babası olmayan gelinlere de acılı türküler yakmak bu ilin kültürel özelliğinin bir parçasıdır.

“Büyük evlerde büyüttüm

Dimi yorganımı örttüm

Babasız gelin ettim

Kardeşsiz ellere kattım” (Karaca Haziran 1949: 9).

Ordu dergisinin 1. sayısındaki “Uzunisa Köylerinde Düğün” adlı makaleden Ordu'nun düğün kültürü hakkında bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Eski düğünler zaman açısından günümüzde farklılık göstermektedir. Bilindiği gibi günümüzde düğünler için daha çok yaz mevsimi tercih edilmektedir. “*Düğünler en çok fındıktan sonra yani güz ve kış mevsimlerinde yapılır*” (Güvemli Haziran 1949: 8). Düğünlerin daha çok yaz aylarında değil de güz ve kış mevsimlerinde yapılmasının nedeni o yıllarda fındık toplama zamanı daha çok temmuz sonu ve ağustos ayıdır. Düğünlerin fındık sonu gibi bir tabirle ifade edilmesi esasında halk takviminin

bir sonucudur. Buna göre yöre halkı iş ve işlemlerini yılın belli zamanlarına kümelemiştir. Bunda tarımsal ve hayvansal faaliyetlerin etkisi büyüktür. Karadeniz için düğün, fındık hasadından sonra yapılırsa daha uygun olur. Çünkü aileler düğünü yapacak kazancı fındık hasadından temin ederler. Ayrıca düğüne davet etmeye “düğüne okumak” dendiği söylenir. Düğüne okunan hatırlı ailelere hediyeler vermek de düğün kültürlerinin bir parçasıdır. Davetliler de düğün evine bahşişler ve hediyeler getirir (Güvemli Haziran 1949: 8).

Farklı yörelerde karşılaşılan bazı insanların dilinde birçok ses farklılıkları olduğu duyulabilir. İşte Karadeniz bölgesinin bir ili olan Ordu’da da bazı insanların dilinde bu farklılıkları duymak mümkündür. *Yeşilordu* dergisinde 5. sayıda devam eden Ordu ağzının fonetiği hakkında da bilgi verilir. Dergide bir ortaokulda Türkçe öğretmeni olan Sıtkı Can “*Dilde değişme ya kelimenin seslerinde yahut kelimenin tamamen kendisindedir*” (Can Ağustos 1947: 4) der ve Ordu ağzını, seslerde veya kelimelerde olmak üzere bölümde toplar. Sıtkı Can’ın bu ses değişikliklerinde verdiği örneklerden birkaç tanesi şunlardır: “A fonemi” bazı kelimelerde “e” sesine dönüşür, kiraz kelimesi, kirez şekline; “B fonemi” bazen “p” sesine dönüşür, bıçak kelimesi “pıçak” şekline; “C fonemi” bazen “ç” sesine dönüşür, yalancı kelimesi “yalançı” şekline dönüştüğü gibi de kocaman kelimesi “koccaman” şeklinde olduğu gibi tekrarlanır. “Ç fonemi” de bazı kelimelerde “c” sesine dönüşür, çorap kelimesi “corap” şekline; “D fonemi” bazen “t” sesine dönüşür, diken kelimesi “tiken” şekline; “E fonemi” ise “a,ü,ö,i” seslerine dönüşebilir, kardeş kelimesi “kardaş” şekline, böcek kelimesi “böcük” şekline, Necmettin kelimesi “Necmittin” şekline dönüşebilir. “F fonemi” ise bazı kelimelerde düşer ya da “v”ye dönüşebilir, Mustafa kelimesinin bazen “Mısdava” şekline dönüşmesi gibi... Bu örneklere bakıldığında Ordu ağzında kullanılan kelimelerde özellikle de birçok ses değişikliği olduğu dikkat çeker.

Ordu Tarihi, Coğrafyası ve Ekonomisi

Ordu şehri çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu durumu kültürel miraslardan anlamak mümkündür. *Yeşilordu* dergisinin üçüncü sayısında olan Murad Sükûfî Karaca’nın “Ordu Şehrinde İslâmî Eserler: İbrahimpâşa Cami ve Kitabesi” adlı yazısında Ordu’nun eski İslami eseri olarak şimdiki Eskipazar mevkiinde Külliye harabesini; gayri islâmî eserler olarak da merkez ilçe hudutları içinde yer yer serpilmiş Roma ve Bizans çağlarına ait kilise ve kale harabeleriyle Ordu Perşembe yolu üzerindeki Bozukkale yıkıntısının olduğunu söyler. “*Bozukkale harabesinin bu yerde kurulan eski Kotyora şehrinin zamanımıza kadar gelebilmiş bir izi olduğu biliniyor*” (Karaca Ocak 1948: 3). Aynı yazıya devam ettiği dördüncü sayıda ise bu eserlerin kitabesinin havai tesirlerden dolayı okunamayacak bir hale geldiğini, yıkılmış bir vaziyette bulunduğunu, kiminin de bakımsız vaziyette kaldığını yazar ve Ordu’nun tarihi çehresini aydınlatmaya çalışacağını yazar (Karaca Mart 1948: 5).

Ordu dergisinin sekizinci sayısında yazılan “Tarihi Eserler Yatağı Büben” adlı yazıdan yine Ordu’nun içinde birçok tarihi eserler olduğu görülür.

“Batısında Kotyora (Bozukkale), Yazon (Yason), Pont Palemonyom (Bolaman), Side (Fatsa); güneyinde Milas (Mesudiye); güneydoğusunda Bayramlı (Eskipazar)... gibi bölgelerde hâlâ ayakta duran yıkılar, bazı uygarlık izleri; bu toprakların tekin olmadığını, buralarda Türk ve yabancı birtakım ulusların gelip yerleştiklerini göstermektedirler. İşte Büben köyü de bunlardan biri ve belki en önemlisidir” (Can Şubat 1946: 3).

Burada bulunan Çekiç tepeyi, yerde yatan yontulmuş taş direkleri, ayakta duran yıpranmış anıtları, mahzen ve taş merdivenlerle süslenmiş bu köşeleri gezen Sıtkı Can, buğday

yazımına çıktığı anısını anlatır. Bunlar dışında Ordu'da Çamaş ilçesinde Gülekci Cami, Cevat Bey Konağı vardır.

“Gülekci Camii: Çamaş ilçe merkezine bağlı Hisarbey Köyünün Gülekci Mahallesi'ndedir. Camii, kitabesine göre 1221 yılında Veled-i Resûl-i Ali tarafından yapılmıştır. Adı geçen ismin neseb olarak Peygamberimize (s.a.v) dayandığı sanılmaktadır. Cevat Bey Konağı: Hisarbey köyündedir. 16. yüzyıldan kalma olup Osmanlı devleti zamanında Adliye Konağı olarak kullanıldığı sanılmaktadır” (Çakan 2005: 262).

Korgan ilçesinde Anaç (Batarı) Cami vardır. *“Selçuklu mimari tarzında 1200 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. Ancak 1960 yılında yangın sonucu yıkılarak yerine yenisi yapılmıştır”* (Çakan 2005: 268).

“1. Meletios Kalesi: Yeşilcik köyünde Şato kalıntısı denilen bir kale mevcuttur. 2. Kiliseler: Topçam kasabası yaylasında bulunan Melena, Musadera kiliseleri günümüze kadar ulaşan mimari kalıntılar ile hâlâ ayakta. Bu kiliselerin Bizans dönemine ait olduğu sanılmaktadır. Mesudiye ilçesinde bunlardan başka tarihi eser olarak Arıkmusa köyü yakınlarında kale kalıntısı ve sığınak; Konacık köyü yakınlarında Kaya Mezarları, Yukarıgökçe köyü civarında kale kalıntısı, ilçe merkezinde kilise kalıntısı ve diğer bazı yörelerde kale kalıntıları bulunmaktadır” (Çakan 2005: 271).

Perşembe ilçesinde Afırlı Cami, Hoynat Kalesi, Kurtuluş Kalesi kalıntıları vardır. *“Afırlı Camii: Medreseönü kasabasıdır. 1789 yılında Abdülhâmid devrinde yaptırılmıştır. Daha önce cami yanında medrese vardı. Bu medrese daha sonra yıkılmıştır. Bu nedenle Medreseönü kasabasının ismi bu medreseden gelmiştir”* (Çakan 2005: 272). Ünye'de Ünye Kalesi, Kaya Mezarları, Hamamlar ve Lahitler bulunmaktadır.

“1. Ünye Kalesi: Ünye'nin 5 km batısında, sivri bir kaya üzerine kurulmuş bir kaledir. Yapılan araştırmalar kalenin Romalılar ve Bizanslılar döneminde kullanıldığını göstermektedir. Kalede kaya mezarları bulunmaktadır. Helenistik zamandan kalma Karadeniz bölgesinin ilginç arkeolojik alanıdır. 2. Kaya Mezarları: Gülpınar köyündedir. Helenistik devirlerden kalma kaya mezarları hâlen durmaktadır. 3. Hamamlar: İlçe merkezinde 17-18. yüzyıllardan kalma Çifte Hamam, Eski Hamam, Saray Hamamları bulunmaktadır. 4. Lahitler: Saraçlı mahallesinden arkeolojik kazılar sonucunda çıkarılmıştır. Buluntular Bizans dönemini hatırlatmaktadır” (Çakan 2005: 274).

“Delikkaya Kaya Mezarları: Ordu merkez ilçeye 10 km uzaklıktaki Delikkaya köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır. Kurul Kayası Yerleşmesi: Ordu il merkezinde 20 km uzaklıktaki Bayadı köyü sınırları içerisinde sivri bir kaya üzerinde antik bir yerleşme alanıdır. Burada yeraltı galerileri bulunmaktadır. Tepenin üzerinde yapılan kazılarda 2 m kalınlığında olan duvar kalıntıları bulunmuştur. Paşaoğlu Konağı: Ordu merkez ilçede Selimiye mahallesindedir. Cumhuriyet devrinde yapılmıştır. Bina olarak bir özelliği bulunmamaktadır. Ancak İbrahim Paşa Camisi'nin sökülen mihrabı burada bulunmaktadır. Bu mihrap Türk süsleme sanatının güzel ve tipik örneklerinden birisidir. Çeşmeler: Ordu il merkezinde bulunan 19. yüzyıl yapısı çeşmeler kesme taştan yapılmıştır. Bunlardan 1815 yılında yapılmış olan Mustafa Bey Çeşmesi süslemeli olup daha sonra yıkılmıştır.

Diğer çeşmeler ise Ali Paşa Çeşmesi, Soğuksu Çeşmesi, Yusuf Ağa Çeşmesi, Konstantin Çeşmesi'dir” (Çakan 2005: 281).

Dergide ordu ilinin coğrafyası hakkında da çeşitli yazılara yer verilmiştir. Ordu hem maviliği hem de yeşilliği bir arada bulunan iller arasındadır. Özellikle Boztepe'den bunun daha iyi görülmesi, günümüzde turizm için önemli bir farkındalık oluşturmuş ve teleferik merkezli seyir (doğa/manzara) turizmi gelişme göstermiştir. Ordu'nun bu güzelliği de geçmişte birçok şiire konu olmuştur. *Ordu* dergisinin birinci sayısında Sıtkı Can “Ordumuz” şiirinde duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

Boztepe'ye yaslanmış, bulutlar ona duvak,

Saçları koyu yeşil, yükseklerde tel tel ak,

Tatmadan sarhoş olur ona uzanan dudak,

Güzellikler yatağı dile destan Ordu'muz (Can Şubat 1944: 4).

Ordu dergisinin 3. sayısında yer alan başka bir şiir Boztepe'den şu şekilde bahseder:

Hüsnünden şiirler sezen âşık'ın,

Gözyaşı hâkine sızan âşık'ın

Sazı kucığında gezen âşık'ın

BOZTEPE'n ahiyle çınlasın ORDU! (Havzanlı Nisan 1944: 5).

Yusuf Ziya Ortaç da bu yeşil şehre “Yeşil Ordu” başlığıyla şiir yazan şairlerdendir.

Ordu'da gördüm yeşili,

En koyusu, en ışıltı,

Toprak ermiş muradına:

Her yer yeşille döşeli!

...

Her mevsim bir yeşil bağlar,

Akan sular yeşil çağlar,

Geçer bir bahar bulutu:

Gökler yeşil yeşil ağlar! (Ortaç Mart 1948: 3).

Ordu ve *Yeşilordu* dergilerinde Ordu'nun bazı ilçeleri hakkında da çeşitli bilgiler verilmiştir. Dergide yer alan yazılardan Ordu'nun ekonomik özellikleri hakkında da bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Selâhattin Benal'in yazdığı, “Gölköy İlçesi” adlı yazıda fındığın yanında mısır, patates, fasulye, arpa, buğday, çavdar ve yulaf yetiştirildiği de görülür. Ordu'da tarımın yanında ayrıca hayvancılık da yapılır. O dönemin Ordu milletvekili olan Yusuf Ziya Ortaç *Yeşilordu* dergisinin ikinci sayısında bunlara yönelik “Yarınki Ordu” için devletin el atması gereken bazı eksikliklerin olduğunu da dile getirir. Fındık bahçelerinin aralarını işleyecek elle kullanılır traktör ihtiyacından, evsafi bozulan elmalara eski değerini kazandıracak ucuz himmetleri düşündüğünden bahseder (Ortaç Kasım 1947: 1).

Fındık, Ordulular için o kadar önemlidir ki sadece ekonomik bir kaynak değil, aynı zamanda kişilerin fındık toplarken adeta el birliği içinde türküler söyleyerek, sohbetler ederek bir araya geldikleri, çalışma içinde bir hareketliliğin de olduğu kaynağıdır. *Ordu* dergisinin 3. sayısında da Fevzi Güvemli “Uzunisa Köylerinde Fındık Toplama” adlı yazıda bu hareketlilikten şöyle bahsetmiştir:

“Bellerinde kırmızı, mor peştemalları, başlarında mavi, beyaz yazmaları ile kadınların kızların ve gür saçlarını kasketlerinin altına sığdıramayan ceketsiz delikanlıların kollarında sepetler ve çuvalarla türkü söyleyerek böğürtlenli dar yollarda dizi dizi aktıkları görülür. Bunlar fındık toplamaya giden amelelerdir. Evet; evde, tarlada, bağda, okulda ve savaşta velhasıl hayatın her safhasında bir ülküye doğru, fitrî bir insiyakla omuz omuza yürüyen Türk kadını ve erkeğidir bunlar (Güvemli Nisan 1944: 6).

Fındık, bir disiplin içerisinde toplanır. Fevzi Güvemli bu disiplinin bir yasa kesinliğinde değişmeyen gelenekleri olduğunu ve bu açıdan da büyük değer taşıdığını söyler. Bu disiplinin de en önemli ögesi her amelenin başında bulunan “Dayıbaşı” olarak adlandırılan kişidir. Dayıbaşı bu çalışanların başında onların adeta denetleyicisidir. Mal sahibine bilgi veren kişi olduğu için düzeni Dayıbaşı sağlar. Her 20-30 amelenin bir “Çuvalcı”sı vardır. Amelenin işi ilerleyince arkadan “Başakçı”ların görevi başlar. Fındık toplama zamanı ağustos ayı olduğu için o sıcakta görevde olan “Sucu”lar, ameleye neşe katan “Türkücü”ler vardır. Her şey bir zincir gibi birbirine bağlı şekilde yürütülür. Üstelik fındık daldan alınırken de çok dikkatli davranılmalıdır. Bunun nedenini *Ordu* dergisinin ikinci sayısında Huriye Genç “Fındık Kurdu” adlı yazısında şu şekilde dile getirir:

“Ufak bir dikkatsizlik neticesi mahsulünüzün miktarı bir sene az bir sene çok gibi aksak ve zararlı bir durum meydana geliyor” (Genç Mart 1944: 15).

Yazar, bu aksaklığın ve zararın meydana gelmemesi için de fındık toplarken dalın çok dikkatli bir şekilde tutulmasını, meyveyi tek tek koparılmasını, meyvenin çok yakınındaki pek küçük tomurcukları ziyan edilmemesini hatta bunu yapan ameleye ne derece dikkat edilirse o nispette ücret verilmesini önerir (Genç Mart 1944: 16).

Sonuç

Ordu’nun halkevi dergileri olan *Ordu* ve *Yeşilordu* dergileri bölgenin coğrafyası ve kültürü hakkında çeşitli bilgiler verir. Ordu’nun halk şairleri ve sanatçılarının varlığına şahit olduğu gibi çeşitli konular etrafında yaktıkları türkülerin içli sesi de kendini hissettirir. Hikâyelerinin arka yüzünde ise başka acılı olayların etkisi vardır. Bunun yanında kemeçe seslerine eşlik eden horon, fındık toplarken bile ihmal edilmez. Halkevi dergilerinden hareketle mısır, patates, fasulye, arpa, buğday, çavdar ve yulaf yetiştiriciliğinin yanında fındığın Ordu insanı için hem ekonomik hem de kültürel olarak farklı bir yeri olduğu görülmüştür. Dil bakımından da fonetik değişikliklerin olduğu görülür. Yeşilliği ve maviliği ile ön planda olan hatta bu özelliğine şiiirler yazılan Ordu’nun ayrıca tarihî açıdan da önemli bir zenginliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yusuf Ziya Ortaç’ın *Yarıncı Ordu* adlı yazısında da dediği gibi “*Ordunun ve Ordulunun yüzünü güldürmek için tek çare var: dinlemek ve dinletmek. Halkevi Dergisi bu vazifeyi yaptığı nispette maksadına hizmet etmiş olacaktır. Dinleyeceğiz ve dinleteceğiz*” (Ortaç Kasım 1947: 1). Tüm bu makalelere bakıldığında Ordu’nun kültürü ve coğrafyası hakkında bilgi edinilmesine vesile olan halkevi dergisinin önemi büyük olmuştur.

Kaynakça

- Benal, Selâhattin (1 Mayıs 1948). “Gölköy İlçesi”. Yeşil Ordu, S. 5, s. 13.
- Can, Sıtkı (19 Mart 1944). “Aybastılı İzzet Haznedar”, Ordu, S. 2, s. 3.
- Can, Sıtkı (19 Şubat 1944). “Ordumuz”, Ordu, S. 1, s. 4.
- Can, Sıtkı (19 Mayıs 1944). “Ünyeli Ziya Behlül”, Ordu, S. 4, s. 10.
- Çakan, İlker, (2005), Karadeniz Bölgesi, (2. Baskı), Samsun: Eser Ofset Matbaacılık
- Genç, Huriye (19 Mart 1944). “Fındık Kurdu”, Ordu, S. 2, s. 15.
- Güvemli, Fevzi (19 Şubat 1944). “Uzunisa Köylerinde Düğün”, Ordu, S. 1, s. 8-10.
- Güvemli, Fevzi (19 Nisan 1944). “Uzunisa Köylerinde Fındık Toplama”, Ordu, S. 3, s. 6/8.
- Havzanlı, Cem (19 Nisan 1944). “Ordu”, Ordu, S. 3, s. 5
- İmzasız, (1 Temmuz 1948). “Mesudiye İlçesi”, Yeşil Ordu, S 6, s. 14.
- K., Ç. (1 Ağustos 1949). “Ünlü Halk Şairleri Ordu’da”, Yeşil Ordu, S. 9, s. 9.
- Karaca, Murad Sükûtî (1 Mayıs 1948). “Halkşâiri Vonalı Yusuf Kenan”, Yeşil Ordu, S. 5, s. 14.
- Karaca, Murad Sükûtî (1 Haziran 1949). “Ordu Köylerinde Söylenen Düğün Türkülerinden Birkaçı”, Ordu, S. 8, s. 9.
- Karaca, Murad Sükûtî (1 Ocak 1948). “Ordu Şehrinde İslâmî Eserler: İbrahimpaşa Cami ve Kitabesi”. Yeşil Ordu S. 3, s. 3.
- Karaca, Murad Sükûtî (30 Ağustos 1947), “Ordulu Kemeçeci Yunus”. Yeşil Ordu, S. 1, s. 9/12.
- Karaca, Murad Sükûtî (1 Kasım 1947). “Ordulu Rahmî”. Yeşil Ordu, S. 2 s. 8.
- Karaca, Murad Sükûtî (1 Haziran 1949). “Şair Arkadaşlarının Dilinde Ordulu Tıflı”, Yeşil Ordu, S. 8, s. 6.
- Karaca, Murad Sükûtî (1 Ağustos 1949). “Şair Arkadaşlarının Dilinde Ordulu Tıflı”. Yeşil Ordu, S. 9, s. 6.
- Karaca, Murad Sükûtî (24 Şubat 1946). “Ünyeli Server”. Ordu, S. 8, s. 9.
- Karaca, Murad Sükûtî (1 Ocak 1948). “Yavadılı Hakkı’nın Karısı ile Dondurmacı Yusuf’a Ait İki Ağıt”. Yeşil Ordu, S. 3 s. 11.
- Karaca, Murad Sükûtî “Ordu Şehrinde İslâmî Eserler: İbrahimpaşa Cami ve Kitabesi”, Yeşil Ordu, S 3, (1 Ocak 1948), s. 3. / Yeşil Ordu, S 4, (1 Mart 1948), s. 5. / S 5, (1 Mayıs 1948), s. 10.
- Köyden, Bilâl (1 Haziran 1949), “Asarkaya’nın Hikâyesi”, Yeşil Ordu, S. 8, s. 4.
- Okumuş, Salih (2017), “Cumhuriyetten Günümüze Ordu’da Edebiyat Çevreleri ve Şiir”, Karadeniz Dergisi, 41(33), 14-18.
- Ortaç, Yusuf Ziya (1 Kasım 1947). “Yarınki Ordu”. Yeşil Ordu, S. 2, s. 1.
- Ortaç, Yusuf Ziya (1 Mart 1948). “Yeşil Ordu”, Yeşil Ordu, S. 4, s. 3.
- Özkaya, Hilal, (2018), “Giresun Halkevi ve Bilgi Irmağı Aksu Dergisi”, (1. Baskı), İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Sıtkı Can, “Fonetik Bakımından Ordu Ağzı”, Yeşil Ordu, C. 1, S 1, (30 Ağustos 1947), s. 4-5. / S 2, (1 Kasım 1947), s. 4-5/10. / S 3, (1 Ocak 1948), s. 4-5. / S 4, (1 Mart 1948), s. 4/12-13. / S 5, (1 Mayıs 1948), s. 4/10.

Suna, (19 II. Teşrin-i Evvel 1944). “Bir Kına Gecesinde Dinlediklerim”. Ordu, S. 5, s. 8-9.

Türk, Hatem - Yılmaz, Onur (2018), Cumhuriyet’in Aydınlık Yüzleri Ordu ve Yeşilordu Dergileri, (1. Baskı), İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Türk, H. - Yılmaz O. (Nisan 2018), Ordu Halkevi Yayın Organı: Ordu ve Yeşil Ordu Dergisi, Sözlü Sunum, I. Uluslararası Kanuni Sultan Süleyman Sempozyumu, Trabzon.